

Süryaniler ve Tarihteki Önemleri

Kökenleri ve Tarihsel Özellikleri

Süryanilerin tarihsel kökeni tarih öncesine kadar iner. Antik Mezopotamya'da gelişen ve boy gösteren eski Asur/Babil/Aram uygarlığın devamı ve uzantısıdır. Bu bileşik uzantının mirasını günümüze taşıyan Süryani ismi, etno-kültürel bir kimliği ifade etmektedir.

Doğu kültürünü besleyen dinamiğin ana damarlarından birini oluşturan Süryaniler, Mezopotamya coğrafyasında ve Ortadoğu ülkelerinde yaşamış; hala yaşayan ve buradan dünyaya dağılan semitik ırka mensup bir halk topluluğudur. Milattan önceki dönemde coğrafi bölgelerine göre Arami, Asuri; Hristiyanlık döneminde de, kiliselerine ve mezheplerine göre (özellikle 5. yy'dan sonra) Yakubi, Nasturi, Melkit, Maruni ve Keldani adları ile anılmışlardır.

Tarihçiler, MÖ ve MS olmak üzere Süryani uygarlığını iki döneme ayırmaktadır. İlk çağlarda Mezopotamya'da -Akad, Asur, Babil devletleri ve Aram beylikleri gibi- birçok devlet ve beylik kuran Proto-Süryaniler, uygarlığın gelişimine katkı sunmuşlardır. Toplumsal kanunların oluşturulması (Hammurabi Kanunları, Orta Asur Kanunları gibi), ticaretin geliştirilmesi ve geniş alanlara yayılması (Kayseri yakınlarındaki Kaneş ticaret bölgesi gibi), yazının yaygınlaştırılması (çivi yazısının Anadolu'ya getirilmesi) ve diğer bir çok alanda etkinlik göstermişleridir.

Ancak eski Mezopotamya devletleri ve M. Ö. 132-253 yıllarında hüküm süren Urfa Abgar Krallığı dışında, siyasi bir birlik oluşturup Süryanilerin devlet kurduğu söylenemez.

Süryaniler, Hristiyanlığı ilk kabul eden kavimlerdenidir. Hristiyanlık döneminde daha çok felsefeye ve edebiyata önem verdiler. Hristiyanlığı Uzakdoğu'ya kadar taşıyarak yayılmasına önyak oldular. Dinsel eğitimin gereği olarak kilise ve manastırların etrafında toplandılar. Ve böylelikle Hristiyanlığın da beraberinde getirdiği toplumsal etkenlerle, Mezopotamya bölgesinde -daha çok- Mesihi karakteristiğe sahip zengin bir kültür yarattılar. Dolayısıyla tanınmış eski Mezopotamya kültürünün özümsemiyle oluşan Süryani kültürü, yeni bir kültür potasından geçerek, biçim ve içerik açısından özgün bir değişime uğramış oldu.

Sanat, zanaat, mimari, folklorik, ekonomik alanlarda özgün bir yapıya sahip Süryani kültürünün tarihi izlerini Türkiye'de; Antakya, İskenderun, Adana, Malatya, Urfa, Elazığ, Adıyaman, Diyarbakır, Mardin, Van, Hakkari, Siirt ve Şırnak yörelerinde görmek

mümkündür. Süryani kültürü ve buna bağlı gelişen insancıl gelenek ve görenekler, zengin folklorik özellikler içerir. Bu yapılarıyla Süryaniler, her zaman bölgenin kalkınmasına katkı sunmuştur.

Dinsel Yapılanmaları

Hristiyanlığın doğuşuyla birlikte, Mesihî öğretiyi benimseyen Süryani boyları, havarisel dönemde (M. S. 37'de) kurulan Antakya Kilisesi'nin ruhani güdümüne girerler. Sosyal yapıyı ve devlet düzenini sarsacağına kaygısına düşen zamanın egemen güçleri (Roma İmparatorları) salt mesihilikleri yüzünden onları korkunç bir baskı politikasına maruz bırakır. Kıyım ve baskılar arttıkça, Süryaniler yeni öğretiye daha çok sarılır. İmparator Büyük Kostantin'in Hristiyanlaşması ve 311'de bir ferman yayınlaması, rahat bir dönemin başlangıcı olur.

Hristiyanlıkla başlayan Süryanilerin büyük kaynaşması, uzun sürmez. Aristocu (Antakya Okulu) ve Platoncu (İskenderiye Okulu) felsefik yaklaşımların çelişmesinden alevlenen farklı dinsel yorumlar, Bizans ve Perslerin politik oyunları, Süryaniler arasında dogmatik ve doktrinsel tartışmaların derinleşmesine yol açar. Yeni kiliselerin doğmasına kapı aralayan bu tartışmalar, Süryanilerin mezhepsel anlamda bölünmesine neden olur.

Antakya Süryani Kilisesi'nin çatısı altında siyasi ve coğrafi yönden ilk dönemlerde Süryaniler, batı ve doğu olmak üzere iki kola ayrılıyordu: Batı Süryanilerinin oluşturduğu kilise, Roma İmparatorluğunun egemenliği altındaki topraklarda (Suriye, Filistin, Lübnan ve Anadolu'da) yaşamaktaydı. Ve ruhani yönden direkt Antakya Patriklik kürsüsüne bağlıydı. Doğu Süryanilerinin oluşturduğu kilise, Perslerin egemenliği altındaki topraklarda (Mezopotamya, Irak, Azerbaycan, Türkistan, İran'da) yaşamaktaydı. İdaresi, Antakya Patriklik Kürsüsüne bağlı "**mafıryan**"¹ veya **katolikos**" rütbesinde genel bir episkopos tarafından yürütölmekteydi.

5. yüzyılın sonlarına kadar, Doğu Süryani Kilisesi'nin dini merkezi yani mafıryanlığı, Medain'de (Irak topraklarında) idi. Süryani kökenli İstanbul Patriği Nastur'un genel kilise doktrinine aykırı düşen yorumlarını benimseyen Süryani metropolitler ve taraftarları, - Perslerin de etkisiyle- bu merkezden ayrılarak, yine Medain'de kendilerine bağımsız bir

¹ **Mafıryan:** Süryani Kilisenin hiyerarşik yapılanmasında patrik ile metropolit arasında kalan bir piskoposluk rütbesidir. Batı katolik kilisesinde kardinal olarak bilinir.

merkez kurarlar. Böylece Süryanilerin mezhepsel ve dogmatik anlamdaki ilk bölünmesi gerçekleşirken, Patrik Nastur'un yandaşı anlamına gelen "**Nasturi ve Nasturiler**" ismi de, tarih sahnesine çıkmış olur. 762 yılında bu merkez Bağdat'a taşınır². Bu kilise, Türk boyları başta olmak üzere, Orta Asya ve Uzak Doğu'da çok etkindir. O denli ki, Hristiyanlaşan Türk kökenli bazı şahsiyetler bu kilisede patriklik derecesine kadar yükselmiştir.

543'te de Melkit (Malkoye³) bağımsız patrikliği kurulmuştur. Süryani Melkitlerin kurduğu bu kilise, günümüzde "**Rum Ortodoks**" kilisesi olarak bilinmektedir. 7. yy'da Melkit Patriklik merkezinden bağımsız Maruni Patrikliği kurulmuştur. 13. yy'da Roma Kilisesine bağlanmıştır. 1824'te Melkitler arasındaki bir başka bölünme, Katolik Melkit (Rum katolik Kilisesi) Patrikliğini doğurmuştur.

Öte yandan, 1553 yılında Doğu Süryani (Nasturi) Kilisesinden ayrılan bir grup, Roma Kilisesine bağlanınca, dönemin papası, bu yeni kiliseye "**Keldani Kilisesi**" ismini verir. Ve bu kilisenin üyelerine de "**Keldaniler**" ismi verilir. Merkezi Bağdat'ta bulunan bu kilisenin patrikliği 1713'te "**Babil Patrikliği**" ismini alır.

17. yüzyılın ortalarında Süryani Ortodoks Kilisesi'nden ayrılan bir grup Süryani, katolik mezhebini benimseyerek "**Süryani Katolik Kilisesi**" ismi altında bağımsız bir kilise kurar. Daha sonra, adı geçen kiliselerin tümünden protestanlık mezhebine geçiş olduğu için, Süryani Protestan Kilisesi de kurulmuş olur⁴.

Aynı tarihsel kökene, aynı kültürel mirasa, aynı dile ve aynı kilise litürjisine sahip bu kiliselerin patriklik merkezleri, -üçü hariç- "**Antakya ve Tüm Doğu Patrikliği**" ünvanını taşımaktadır.

Süryanice ve Çivi Yazısı

Bilindiği üzere, Süryani alfabesi, çivi yazısının alfabeli yazı sistemine evrilmesinin bir ürünüdür. Diğer tüm dillerin alfabesi bu ilk alfabe sistemine dayanarak gelişmiştir. Her

² Doğu Süryani Kilisesi ismiyle bilinen bu kilise, günümüzde "**Doğu Asur Kilisesi**" olarak bilinmektedir.

³ Malko, Süryanicede "**kral**" anlamına gelir. Malkoye ise kralın yandaşları anlamındadır. 451'de toplanan Kadıköy konsilinin kararlarına uydukları için Bizans Krallarının yanlısı anlamında bu kararları şiddetle red eden Süryaniler tarafından kendilerine Melkit ismi verilmiştir. Süryani Melkitler Türkiye'de bugün -Rum Ortodoks ismi altında- Mersin, Antakya, İskenderun, Samandağ ve çevrelerinde yaşamaktadırlar.

⁴ Süryani Kilisesi'nin bölünmeleri hakkındaki bilgiler, Metropolit İshak Saka, Al-Siryan İman ve Hadara (Süryanilerde İman ve Uygralık), I. Cilt, Halep-Suriye, 1985 baskılı Arapça eserden alınmıştır.

Süryanice kelime, sözcüğün temel anlamını taşıyan üç harfli bir kökten oluşur; bunlara son ek, ön ek veya iç ekler eklenerek başka birçok kelime türetilir. Bu, Semitik dillerin ortak bir özelliğidir. Daha az yaygın olan ve ender bilinen bir özellik, çivi yazısındaki sembollerden ortaya çıkan kelimelerin alfabetik sistemde de kullanılmasıdır⁵.

Doğu Aramice'nin uzantısı olan Süryanice'nin leksik kelime hazinesini Asurca, Babilce ve en ilkten Akadçadan geliştirdiği tarihsel olarak bilinmektedir. Bu açıdan, Süryanice'nin de İbranice ve Arapça gibi diğer Semitik dillerle olan ilişkisi bu ortak dil hazinesini paylaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan Akadça, etimolojik açıdan Süryanice için çok önemli bir havza ve bir yatak özelliğine sahiptir. Bu nedenden dolayıdır ki, Akadça, Sami dilleri (Süryanice, İbranice, Arapça) ve diğer dillerin araştırmalarında, öncül dayanak noktasını oluşturmaktadır⁶.

Dolayısıyla tarihin eski dillerinden biri olan Süryanice; İbranice ve Arapça'yla kardeş dil olarak biliniyorsa da, bu dilleri derinden etkilemiştir. Sami aile grubuna giren Süryanice, eski Aramice dilinin geliştirilmiş bir devamıdır. M. Ö. 5. yy'da Süryanice, Ortadoğu'nun genelinde yaygın olarak kullanılan bir dildir. Ayrıca Türklerin tarih boyunca kullandığı onsekiz çeşit abece ve yazı dizgesinden birisi de Süryani alfabesi olduğu bilinmektedir⁷.

Mesih'in konuştuğu dil olması nedeniyle, Hristiyanlık alemi içinde saygın bir yere sahiptir. Estrangelî, Doğu ve Batı olarak bilinen üç benzer karakteri (yazı şekli) vardır. Bir yazı şeklini okuyan, diğerlerini de rahatlıkla okuyabilmektedir. Her dilde gözüken lehçe farklılığı Süryanice'de de mevcuttur; Doğu ve Batı olarak, iki lehçeye ayrılır. Halk arasında Doğu şivesi, daha çok "**Keldanice veya Asurice**" ismiyle bilinirken, Batı şivesi ise salt "**Süryanice**" olarak adlandırılmaktadır. Telaffuz farkı (a ve o sesleri) gözardı edilirse, Süryanice'nin bu iki lehçesi arasında belirgin bir fark bulunmamaktadır.

⁵ <https://www.facebook.com/113605060385086/posts/222925549453036/>, Heleni Nühket Everi, 14 Ocak 2021 tarihli facebook sayfası. Somut Olmayan Süryani Kültür Mirası projesi "**Hadoyo**" kitapçığından alıntılanmadır.

⁶ Geniş bilgi için <https://www.karyohliso.com/articles/article/2220>, Yusuf Beğtaş, "**Süryanice'nin Anlam Derinliği**" başlıklı yazı.

⁷ Dr. Nidai Sulhi Atmaca, Bütün Dünya Dergisi, Haziran 2000, Sayı: 200006, s. 32, Türk Dilinin Dünü, Bugünü, Yarını adlı makale.

Süryanice dili; yazı ve edebiyat dilinden ayrı, bir de halk -konuşma- dialektiğine sahiptir. Bölgesel ve yerel özellikler arz etse de, bu konuşma dialektiği de kendi bünyesi içinde iki ağız şivesine ayrılmaktadır. Irak, İran ve Türkiye'nin Şırnak (ve eskiden Hakkari) yöresinde yaşayan Süryanilerin konuştuğu halk dili "**Aşuri veyahut Surit**"; Mardin-Midyat yöresinde (Turabdin'de) yaşayan Süryanilerin konuştuğu halk dili ise, "**Turoyo veyahut Sureyt**" olarak adlandırılmaktadır.

Günümüzde, Süryani Ortodoks Kilisesi, Süryani Katolik Kilisesi ve Süryani Maruni Kilisesi günlük dualarda ve liturjik ayinlerde -yerel dille birlikte- Süryanicenin batı lehçesini; Süryani Nasturi (Doğu Asur) Kilisesi ve Süryani Keldani Kilisesi, Süryanicenin doğu lehçesini kullanmaktadır. Süryani Melkit Kilisesi (ortodoks ve katolik) ise, 7. yüzyıldan sonra Süryaniceyle olan organik bağına tamamıyla koparak Arapçaya yönelmiştir.

İnsanlık Kültürüne Katkıları

Bilim ve kültürün bütün nüvelerinin, uygarlıklar beşiği eski Mezopotamya'da atılmış olduğu, herkes tarafından kabul gören bir gerçektir. Süryanilerin, insanlığın gelişmesini sağlayan o eski nüveleri atanların torunları olduğunu kabul edersek, dünya kültürüne ve uygarlığına sunduğu katkı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Milattan önce ve sonraki tarihin tozlanmış sayfaları objektif bir yaklaşımla incelendiğinde, bu savın tarihe karşı bir abartı olmadığı görülecektir. Ancak hayat dalgalarının yarattığı fırtınalar, tarihte yaşanan olumsuzluklar ve savrulmalar Süryanilerin bu etkinliğine gölge düşürmüştür.

İslamiyet'in bölgedeki yayılışına dek, ilim ve sanat alanında Mezopotamya coğrafyası daha çok Süryani kültürünün etkisi altındaydı⁸. 4. yüzyıl ile 8. yüzyıl arasındaki periyot Süryanilerin altın çağı olarak bilinmektedir. Bu zaman dilimi içinde Süryani bilginleri; ve bu bilginlerin yönetimindeki kültür merkezleri (okulları) teoloji, edebiyat, felsefe, mantık, matematik, fen, tıp ve astronomi gibi bütün pozitif bilimlerde önemli bir uğraş vermiştir. Ve bu alanlarda pek çok eser vermişlerdir. Bu etkinlikleriyle bölgede birbiri ardına gelen uygarlıkları olumlu yönde etkilemiş; özellikle Yunan uygarlığının Ortadoğu'ya taşınmasında ve Yunan klasiklerinin çevirileriyle Arap dünyasının aydınlatılmasında Süryanicenin ve Süryani bilginlerin özgün bir katkısı olmuştur: Antakya, Urfa, Nusaybin, Kınnesrin ve Cundişapur gibi okullar, Süryanilerin belli başlı kültür merkezleri arasındadır. İran'daki

⁸ Şevket Beysanoğlu: Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi, Cilt I, Neyir Matbaası, Ankara, 1987, s.132

Cundişapur okulu İslam dünyası için bir süre kültür ve bilim merkezi olmuş; Araplar, bölgeyi ele geçirdiğinde, Süryaniler, Aristoteles gibi bilginlerin eserleriyle uğraşmaktaydı. Arapların Yunan düşüncesiyle temasları böyle başlar ve daha önceden Süryanilerin (Nasturi kesimin) etkisi altında kaldıkları için Aristo'yu Platon'a üstün tutma yoluna gitmişlerdir⁹. Tarihin en eski üniversitelerinden biri olan Anadolu'daki Harran Üniversitesi Süryani kültür ağırlıklı bir okuldur¹⁰.

Süryani üstatların/düşünürlerin/bilginlerin tarihte bölgenin sosyo-kültürel yaşamına, Arapça diline, İslam felsefesine, Doğu-Batı kültürüne özgün düşünsel katkılar sunduğu bilinmektedir¹¹. Düşünce tarihinde Süryani düşüncesinin önemi, antikitenin İslam dünyasına aktarılmasında oynadığı roldür¹². Ayrıca Fransız tarihçi ve düşünür Renan Ernest (1823-1892) *“Süryaniler, evrenin amacının düşüncüyü geliştirmek olduğunu önceden fark ettiler”* diye yazmaktadır¹³.

Görüldüğü gibi, Süryani kültürü, uygarlığın ilerlemesinde hatırı sayılır belirgin bir etkinliğe sahiptir. Tüm Antik Yunan felsefesi ve edebiyatı önce Süryaniceye çevrilmiş; Süryani din ve bilim adamları, bu yapıtları Arapçaya çevirerek İslam uygarlığına kazandırmıştır. Haçlı seferleri esnasında bu yapıtlar Batı'ya geçmiş ve Latinceye çevrilmiştir. Bunun için, hem Hristiyanlık, hem İslamiyet; Süryani kültürüne çok şey borçludur.

-
- ⁹ a)- Cemal Yıldırım, Bilim Tarihi, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1983. s. 71.
b)- Medeniyetlerarası Diyalog Uluslararası Sempozyum, 18-20 Eylül 1998, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları No: 12, s.167-169.
c)- Erol Sever, Asur Tarihi, Kaynak Yayınları 149 İstanbul, s.238- 266,
d)- Yard. Doç. Dr. Kazım Sarıkavak, Düşünce Tarihinde Urfa ve Harran, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-244, Ankara, 1997, s. 7-20.
- ¹⁰ Medeniyetlerarası Diyalog Uluslararası Sempozyum, 18-20 Eylül 1998, Diyarbakır, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları No: 12, s.85, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Hocalarından Prof. Dr. Niyazi Ökten'in Dinlerarası Hoşgörüsüzlüğün Nedenleri adlı makalesi.
- Cemal Yıldırım, Bilim Tarihi, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1983. s. 71. Ve Medeniyetler arası Diyalog Uluslararası Sempozyumu, 18-20 Eylül 1998, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları No: 12, s.167-169.
- ¹² Doru, M. Nesim, *“Süryani Düşüncesinde Metafizik”*, Divan Kitap, I. Baskı, İstanbul, 2016.
- ¹³ Efrem İsa Yusuf, *“Mezopotamya'nın Bilim Öncüleri, Süryani Tercüman ve Filozoflar”*, Doz Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul, 2007. Bknz. Önsöz s. 7-9.

Ne var ki, bunlara rağmen, Hristiyanlığın tarihi içerisinde Süryaniler hep mağdur bir konumda ayak sürüyerek varlıklarını devam ettirmiştir.

.....Ve Aziz Pavlus'un vurguladığı gibi, **"Umutlarını düşünerek sevinmişler. Sıkıntıya dayanmışlar. Kendilerini duaya vermişler. İhtiyaç içinde olanlara yardım etmişler. Konuksever olmaya bakmışlar. Sevinenlerle sevinirken, ağlayanlarla ağlamışlar. Elden geldiğinde herkesle barış içinde yaşamaya çalışmışlar"** (Rom. 12:12). Ve eskiye oranla azalan bir nüfusla bu uğurda karınca kararınca çaba göstermeye devam etmekte.

Birbirlerini **"şlomo/şlama"**nun duru ve arı yaklaşımıyla selamlayan Süryanileri tanımak, onlarla **"huboyu/hubba"**yı, yani **"sevgi"**yi paylaşmak, tarihin katmanlarını delerek, bölgenin kültüründe yapıcı ve olumlu rol oynamış, fakat donuklaşmış **"bir tarihi"** deşmekle eş anlamlıdır.

İlahi yasanın tamamlanması, **"komşunu kendin gibi sev"** (Matta 22:39) öğretisinde yattığının bilinciyle Süryaniler, her pazar günü, bütün kiliselerinde **"genelin"** barışı ve esenliği için dua ve yakarışlar' yüceltirken, **"Tanrı'yı seven, kardeşini 'insanı' da sevsin"** (I.Yuhan. 5:21) buyruğuyla içsel yönden bütünleşmeye çaba göstermektedir. **"Görmüş olduğu kardeşini sevmeyen, görmemiş olduğu Tanrı'yı sevemez"** (I. Yuhan. 5:19) gerçeğine ters düşen her eylem, onlar için karanlık ve tutarsızlıktır.

Yusuf Beğtaş

Süryani Dili-Kültürü ve Edebiyatı Derneği Başkanı / Mardin